

LINNAD JA ALEVID

EESTI LINNADE LIIDU HÄÄLEKANDJA

Väljaandja: Eesti Linnadeliit, Tallinnas --- Vastutav toimetaja: V. Smetanin

№ 7 (37)

IV AASTARÄÄK

Toimetus ja talitus: Eesti Linnadeliit, Tallinn
raekoda. Telef. 431-32.

Ilmub 10 korda aastas. Numbrihind 25 snt.

1932

Jaanuar

Linnade ettevõtteist.

Balti Linnadeliitude II konverentsi üldreferaat.

(Järg ja lõpp).

IV. Linna ettevõtete rahanduslik tähtsus.

Linna ettevõtete rahandusliku tähtsuse selgitamisel esineb peaküsimusena: kas peavad linnad saama ettevõtete ekspluateerimisest kasu või mitte? Rida Lääne-Euroopa sotsiaal-teoreetikuid on asunud vaatekohale et kogukonna monopoolsed ja üldkasulikud ettevõtted kui vajalikud laiematele töötajate kihtidele, ei tohiks esineda nende kaudselt maksustajatena ja seepärast peaks piirduma omakulu katmisega ning loobuma linnale puhastkasu andmast.

„Selle voolu väiteid, tõendab prof. L. Velichov oma teoses „Linna majanduse põhijooned“ — käsitlevad paljud linnaomavalitsused. Linnad Filipsburg, Enkirsch, Schaffhausen, Mikstadt, Mühlrode, Friedrichstadt Saksamaal, Glasgow Inglismaal, Orso Rootsisis ja mõned Itaalia linnad katsetasid varustada oma kodanikke hinnata hüvedega (tramm, veevärk, kool jne.). Kuid paljudel juhtudel säärane hinnata hüvede andmine, mitte ainult kasust, vaid isegi omahinnast loobumise, ilma tarviliku lisanduseta, võimalus vaid hindade üleskrüvimisega teistel tegevusaladel, nagu linnavaranduste kasutamise arvel (metsad ja muud). Siin sattumegi vastollu ülistatud munitšipaalsotsialismi õpetusega.“

Viimastel aastatel tõmbab üldist tähelepanu Viini linnaomavalitsuse katse püüda viia ellu praktikas munitšipaalsotsialismi ideid. Radikaalsed muudatused võeti seal käsile 1927. a. Samal aastal, realiseerides kasulikel tingimustel 30 milj. dollarilise välislaenu, — linnaomavalitsusel võimalus täiendada ettevõtete tehnilist ala ja reorganiseerida nende valitse-

mist. Ühes sellega muudeti põhjalikult ka tariifipoliitikat. Väideti, et puhastkasu võib võtta ainult neist ettevõtteist, milliste toodang või tegevus ei lähe rahva esimese järgu vajaduste rahuldamiseks. Sel puhul ekspluatatsiooni kannangud õllefabrikult ja reklaamist võeti linnakassasse üldtuluna ja läksid jooksvate ülesannete katteks. Üldised linna finantsitarbed kaetakse maksudest. Tulud kõigilt ettevõtteilt nagu: gaasitehastelt, elektrijaamadelt, trammilt läksid ainult ettevõtete kulude katteks, mistõttu võimalus fikseerida väga madalaid tariife, mis omakord tõstis iseäranis intensiivselt abonentide arvu, kui ka sõitjate arvu trammil. Nimetatud reform viis küllaldaselt edule, kuid võtta Viini eeskujuks oleks hädaohtlik ja mitmel juhul täiesti läbiviimatu. Esiteks tuleb mainida, et sel katsel on vaid 4-aastane iga ja selle aja vältel pole jõudnud veel avaldada oma mõju ettevõtete suhtes muudetud kommunaalpoliitilise suuna tõttu uuendatud maksusüsteem. Teiseks, suure laenu realiseerimine ja kolmandaks Viini linna õigusline seisukord võimaldavad talle küllaldast vabadust linna maksupoliitika korraldamiseks oma nägemise järele.

Kommunaalpraktikas ettevõtete ekspluateerimisest saadud tulude tähtsus linna üldbühžetis määratakse mitte niivõrd teoreetilistel alustel, kui võrd objektiivsetest tingimustest, nagu omavalitsuse finantsõiguste ulatusest, linna rahanduslikust seisukorrast, ülesannete koormatusest, kohustustest ja avalikust arvamisest.

Saksa linnade praktika näitab, et tegeliku elu karmid nõuded sundisid mitmel puhul kainelt hindama ettevõtteid tuluallikatena. Me teame ka et ettevõt-

ted annavad seal linnadele suuri summasid, ilma milleta oleks võimatu täita neid mitmekesiseid kulukaid ülesandeid sotsiaalse tervishoiu ja heakorra alal, millised tihedamalt seotud kõikide rahvakih-tide huvidega.

Ettevõtete tulude tähtsust linna büdžeti osana on märgata ka mitmes muus riigis. Kiirelt kasvav sissetulekute tarvidus linna mitmesuguste ülesannete teostamiseks sotsiaalpolitika alal sunnib linnasid järjest kohaldama oma ettevõtteid tuluallikatena. Võib karta üksnes laialdase rahvakihhi ülekoormamist kaudsete maksudega.

Tuntud ökonomisti A. Wagneri klassifikatsiooni järele avalikõigusline asutis võib ekspuaterida temale kuuluvaid ettevõtteid neljal viisil:

1) puhtakulu põhimõttel, 2) lõivu põhimõttel, 3) tavalisel eramajanduslikul põhimõttel, 4) regaali ja maksustamise põhimõttel.

Esimesel juhul ettevõtte või asutis antakse rahvale kasutamiseks hinnata. Teisel juhul maksu võetakse niipalju kui vajatakse kulude katteks. Kolmandal puhதாகু saamiseks asutatud ettevõtte tulu sõltub eramajanduslikest käibetest. Neljandal omavalitsus, kasutades oma monopoliõigust, püüab saada tulu mis ületab hariliku ettevõtja puhaskasu.

Arutades linnaetevõtete tulu Lätis, Leedus ja Eestis nimetatud skeemi vaatevinklist, leiame et ettevõtete ekspuaterimine üldiselt ei sobi 1. ja 2. põhimõttele, kuid langeb pigemini 3. ja 4. alla. Läti referaadi andmetel ettevõtete tulu bruttobüdžeti järele on umbes 43%, kulu aga 33%; Eestis nettobüdžetiga keskmised andmed kõigi linnade kohta annavad 16%, — maksimum 34,4% ja miinimum 6,3%. Leedus 22—30% eelarve summast (nähtavasti on siin aluseks brutto-eelarve). Läti ja Leedu ettekannetes väidetakse et ettevõtted annavad suurt puhaskasu. Mõninga ettevõtte kahjul on juhuslik iseloom. Eriti praegusel raskel ajal on raske tõestada kas ettevõtete ekspuaterimine pole moondumas kaudseks maksustamiseks. Raskus seisab siin enam-vähem täpse mõõdupuu leidmises. Nähtavasti on meil tegemist kaudse maksustamisega vahest siis, kui ettevõtte puhaskasu ületab ettevõtja normaalkasu, kuid selle kasunormi kindlaks määramine osutub praegu väga raskeks, isegi säärase väikeste riikide mõõdupuu, nagu kon-

gressist osavõtjatel. Selgusele võib jõuda arvestades ainult kohalikke tingimusi, kuna liialdatud fiskaalismi eest hoiaks linna volikogu demokraatlik koostis.

Edasi näeme üksikuist referaatidest, et Lätis, Leedus ja Eestis ettevõtete finantseerimine sünnib üldreeglina korralise eelarve arvel, kuna laenukena — väga harva. Isegi siis kui tehakse laene need on enamist lühiajalised, ehk nende kustutamise tähtaeg on niisugune, et koormab korralist büdžeti, mis nii-kui-nii juba on raskesti koormatud järjest ja hoogsalt kasvavate linna ülesannetega. Selle põhjus peitub krediidi korraldamatuses. Siingi linnadel on võimalus parandada oma seisukorda teotesed energiliselt. Ühelt poolt, organiseeritud väljumine välisrahaturule annab võimaluse asutada realiseeritud laenudega uusi ettevõtteid, laiendada olemasolevaid, ehk jälle osta välja kontsessioone. Esiteks niisugune organiseeritud esinemine on soovitav seepärast, et alanevad realiseerimise kulud, järjelikult oleks odavam ka terve laen ning teiseks, võimalduks ka keskmistele ja väikestele linnadele kasutada välisrahaturgu.

Asutades kommunaalpanke ja laenuhoiukassade võrku, linnad võiksid kasutada laialdaste rahvakihtide väikesteid hoiusummasid nii kohalikkude ettevõtete krediteerimiseks, kui ka oma tarbeks. Ühes sellega nende krediitasutiste tegevus osutuks palju laiemaks puht krediidi ülesannete ulatusest. On teada et peale läbielatud poliitilisi ja majanduselisi kokkuvõtteid, Vene ja Saksa rahanduskrahhhi, kui ka natsionaalse valuuta suurt langust, tärkas elanikel komme — ja see on väga laialt levinenud — elada tänapäeva huvidele ja muredele, hoolitsedes vähe enese ja oma perekonna kindlustamise eest vanaduse päevil. Ja usaldus era-rahaasutiste vastu on langenud.

Nüüd aga, nagu näitavad Läti ja Eesti kogemused, linnaomavalitsuste krediitasutised — pangad — on rahva poolt hästi usaldatud ja nende tegevus on järjest arenemas; käibed, sissemaksud ja üldse asutiste mõju majanduselu peale suurenevad. Endast mõista, kui luuakse laenuhoiukassade võrk, mille tegevust kindlustatakse omavalitsuse terve varaga, mis kaugelt ületab kassade poolt ülesvõetud kohustusi, siis kasvab usaldus mainitud asutiste vastu tingimata veel rohkem. Kokkuhoidlikkuse otstarbekohasel propa-

geerimisel ja muude mainitud tingimuste olemasolul jääb hoiu-laenukassadele tulevikus mängida tähtsat osa kokkuhoiu püüde levitamisel laiate rahvahulkade keskel, kui ka kogukondliku krediidi terendamiseks. Kassa tegevuse edule aitab suurel määral kaasa koordineeritud juhtimine kesk-kommunaalpanga poolt.

Lätis on 3. linnal pangad ja 9. linnal hoiu-laenukassad. Eestis on pangad kahel linnal, kuna kassasid pole üldse. Viimaste asutamise küsimus on päevakorral. Leedul puuduvad veel linnapangad, kuid seal nagu Eestiski kavatakse asutada kassasid.

Seni linnaomavalitsuste võlausaldajaks oli peamiselt riik, kuid viimase krediidid olid juhusliku iseloomuga ja, mis peasi, mitte küllaldased. Endast mõista omavalitsused peaksid eeskätt hoolitsema oma krediidi korralduse eest, kuid siiski oleks linnaomavalitsustel ilma riiklise krediidita raske täita oma ülesandeid otstarbekohaselt, seda enam et oluliselt linnaomavalitsuste tegevuse tunduvas osas tuleb täita puhtriiklikke ülesandeid, kusjuures riigi huvid nõuavad et omavalitsused avalikõigusliste asutistena tegutseksid edukalt tihedas ühenduses laialiste rahvahulkadega. On ju ammu teada et mida stabiilsem ja kindlam on omavalitsuste seisukord ning mida edukamalt areneb nende töö, seda tugevamaks osutub riigi seisukord ja kasvab viimase vastupidavus poliitilistele tormidele.

Omavalitsused täidavad riiklikke ülesandeid, — sellest nõue et omavalitsuste ettevõtteid ei peaks maksustatama riigi heaks. Viimaste koormamine riigi kasuks oleks lubatav ainult siis, kui tahetakse asetada kommunaalseid ettevõtteid eraetevõtetega ühistesse tingimustesse.

Monopoolsetel ettevõtetel puudub sarnane mõte ja seepärast pole mingisugust alust nende maksustamiseks, seda enam et vaadeldes linnaelarveid ja aruandeid, näeme, et tähtsamate kulutuste hulka kuuluvad laialdaste rahvahulkade sotsiaalsete tarvete lahendamise ja et ka riik siin tuleb appi dotatsioonide ja subventsioonide näol. Seepärast oleks otstarbekohasem teha võimsamaiks omavalitsuse tuluallikaid, loobudes ettevõtete maksustamisest riigi heaks.

Viimaks teostatakse riigivõimu tunnimist kommunaalsete ettevõtete finantsaladesse veel ettevõtete tulukuse piiramise teel. Sarnane nähe on vastolus omavalit-

suse mõttega, sest et omavalitsused kui elule ja kodanike laialdaste kihtide huvi- dele lähemal seisjad, on kohalikele tingimustele kohaldudes otsusevõimelised korraldama rahanduslikku külge ettevõtete ekspluateerimisel. Otstarbekohatu tulukuse kärpimine on mõtetu ega vii sihile. Kui omavalitsuste tapamajade tulukuse piiramisega tahetakse takistada liha kallinemist, väites et see aine, olles rohkem levinenud laialdaste rahvahulkade toitmiseks, osutub esimesejärgu tarbeks, siis peaks mainima et kõrvalised tapakulud, tähendab tapamaja tariifide mõju, mängivad liha hinnas üsna tähtsuseta osa. Need hinnad tõusevad ja langevad põhjustel mis on väljaspool omavalitsuse mõju ja seepärast tulukuse piiramisel on puht teoreetiline tähtsus, ent siiski takistab see piiramine plaanlikku ja otstarbekohast linna majapidamise korraldamist.

Seniajani Läti, Leedu ja Eesti linnade ettevõtted olid vabastatud igasugustest maksudest ja lõivudest riigi heaks. Eestis aga elektri jaamu ja pandimaju maksustati tulu- ja tööstusliste maksudega, millistest need ettevõtted vabastati vaid 1930. a. riigikohtu otsuse põhjal.

V. Tariifipolitika.

Vabadus tariifipolitika alal on ettevõtete eduka ekspluateerimise eelduseks. Kui omavalitsuse tegevus on kitsendatud ettekirjutistega või seadusega, siis puudutatakse sellega kõige õrnemat kohta, kommunaalmajandusliku organismi närvi. Seepärast on täiesti loomulik et omavalitsused hindavad seda vabadust väga ja riigi kõrgema võimu segamine sellesse või seaduse kitsastesse raamidesse asetamine ei leia linna omavalitsuse tegelaste süm-paatiat.

Ettevõtete ekspluateerimisega seotud kommunaalpolitiliste küsimuste püstitamisel on peateguriks nende sihtidega koordineeritud tariifipolitika. Viimane on õieti terve kommunaalmajapidamise süsteemi loogiline järeldus, olenedes neist põhimõtetest, millel rajaneb teatud kommunaalpolitika. Et viimane suures määras oleneb esinduskogu parteilisest koosseisust, siis on selge et linnavolikogu enamuse demokraatliku meelsuse juures volikogu sihiks on selle eest hoolitsemine, et linna ettevõtete tarvitajate ringkond suureneks, et tariifid oleksid madalad ühes küllaldase tulukuse kindlustamisega. Nagu juba ülal tähendatud, ei või linnad loobuda ettevõtete tuludest. Seepärast

osutub tariifide väljatöötamisel tähtsaks momendiks kahe põhimõtte kooskõlastamine — madal tariif, sotsiaalpoliitiliste sihtide kindlustamisega — ja küllaldane tulukus.

Tariifipoliitika teiseks tähtsamaks tingimuseks on toote õige omamaksuse arvestamine ja selle tarvitamise tingimuste õige tundmine. Omakuludes tuleb teha vahet alaliste ja muutlikkude kulude vahel, sisseseade- ja ekspuaterimiskulud. Sisseseade kuludesse kuuluvad ühes kõigi esialgsete kuludega ka ettevõtte laiendamise, täiendamise ja suurendamise samuti ka uuendamise kulud. Selle või teise tariifisüsteemi hinnang ja mitme süsteemi võrdlus on võimalik vaid siis, kui tariifide väljatöötamisel peeti silmas kõiki neid elemente, millistest oleneb toote omamaksus ja kui on käepärast kõik need andmed.

Kahjuks pole üksikuis referaatides tariifipoliitikal pühendatud küllaldaselt tähelepanu ja seepärast ei osutu võimalikuks teha kokkuvõtteid ja tuua analüüsi. Enamvähem täielikumad andmed on olemas Eesti linnade kohta. Ettevõtete suure tuluvuse põhjal võib vaid tulla otsusele, et tariifipoliitika on koordineeritud tulude taotlemise sihtidega ja sellest küljest tuleb seda poliitikat pidada edukaks. Ühes sellega tuleb loota, et ka sotsiaalpoliitilised sihid on tarvilikul määral arvesse võetud.

Tariifinormide võrdlus, ilma nende lahutamata algelementideks ei anna alust kritiseerivaks lähenemiseks tariifipoliitikal; siin on võimalik teha vaid enamvähem üldise iseloomuga märkusi üksikute ettevõtete liikide järgi.

Elektrijaamad ja -võrk.

	Valgustuseks KWT	Mootoritele Šveitsi frankides
Läti	0,32—0,70	0,14—0,40
Riias	0,26. 0,30—0,38	0,12—0,78
Leedu	0,59—0,78	—
Eesti	0,33—0,48	0,21—0,48
Tallinnas	0,10—0,35	0,10—0,22

Nagu näeme, tariifide äärmised normid on väga mitmekesised. Arvatavasti on meil siin tegemist amortisatsioonikulude ja investeeritud kapitali protsentidega, personaali ülalpidamise ja muude alalise iseloomuga kulude erineva kõrgusega, ning eriti muutlikkude kuludega, millised olenevad energia tarvidusest tunnis või keskmiselt aastas. Masinate eba-

tasast koormatust valgustusabonentidega on raske alaldada isegi keerukate differentsiaaltariifidega, mis eriti suuresti mõjub keskmistes ja väikestes linnades omahinna tõusule. Seepärast on igalpool tõsist tähelepanu pööratud koormatuse tasandamisele, tõmmates juure tööstuseks jõudu tarvitavaid abonente. Tööstusetaariifid on märksa madalamad ja seega ei anta mitte ainult suurt abi kohalikule tööstusele, vaid saavutatakse ka üldine omahinna alandamine. Selles suhtes pakuvad huvi andmed Tallinna linna kohta. Alates 1. jaanuarist 1926 pandi maksma uued differentsiaaltariifide normid, mille järgi on nähtud ette suuri hinnaalandusi suurtele abonentidele — töösturitele valgustusekoormatusest vabadel tundidel. 1926. aastal toodeti energiat üldse 8.657.800 KWT, kuna 1929. a. — 11.638.600 KWT, s. o. juurekasv 34,4%. Omakulu 1 KWT müüdü energiast, arvates kõiki kulusid, alanesid 10,9% võrra ja võrreldes 1925. aastaga — 24,8% võrra.

On väga raske taotleda elektriijaamade ekspuaterimisel vahetult ka sotsiaalpoliitilisi sihte. Mõnes Lääne-Euroopa linnas on võetud tarvitusele alandatud tariif väiksemate korterite jaoks, eriliste voolumõõtjate tarvitamine maksuga iga KWT eest ja muud. Üldiselt aga sotsiaalpoliitiliste vahendite kogu pole suur ja referaatidest pole näha et sellel alal oleks linnade poolt midagi erilist korda saadetud. Ainus mida võiks mainida — oleks elektrivõrgu sisseseadmine ka kehvemate elanikkudega rajoonidesse, kust on vähe loota uusi abonente, kuid tähtsam ikka on — hoida valgustusetariifi ka laiematele elanikkudekihtidele kättesaadavas määras.

Gaasivabrikud.

Gaasivabrikud on paremas seisukorras, sest neil pole koormatuse tasandamise probleemi. Seepärast tariifides on nähtud ette vaid väiksemad hinnaalandused suurtarvitajatele ja puudub keerukas differentsiaaltariif. Kahtlemata aga on elektriijaamade mõjuva võistluse tagajärjel gaasivabrikud sunnitud orienteeruma tööstuse ja eriti majapidamise tarvidusele. Seni on vaid vastavat propagandat tehtud ja sedagi piiratud ulatuses ning mõne vabriku juures on sisseseatud jaoskonnad abonentide varustamiseks gaasipliitidega ja muude majapidamiseks tarvilikkude gaasiaparaatidega. Orientatsiooni muutmist reguleeritakse tariifi-

dega vähe, sest seal kus on olemas gaasivabrikud, on linnad ise suurimaks gaasitarvitajateks, kasutades lõviosa gaasi uulitsate valgustamiseks. Näiteks tarvitati Tallinnas selleks otstarbeks 1929. aastal 55,0% tervest gaasitoodangust, 1928. aastal aga — 59,3% ja 1927. aastal — 61,0%. Veel suuremas määras langeb gaasitarvitus eravalgustuseks: 1929 — 0,9%, 1928 — 1,2%, 1927 — 1,8% ja 1918 — 43,6%.

Veevärk.

Arvesse võttes et üheltpoolt vesi on esimese järgu tarbeaine ning teiselt — ühiskonna tervishoiu korralduse teguriks asulais, siis ei saa vaadata sellele kui „kaubale“, mille hind oleneb pakkumise ja nõudmise vahekorras (prof. Ivanov — „Veevärgi vee hinnast“).

Seepärast tuleks avaliku tervishoiu huvide seisukohast tervitada minimaalse veemaksu tõsitamist. Kuid, nagu teada, ka siin linnade praktika erineb teooriast tunduvalt. Saksamaal näiteks annab veevärk linnadele tihti suuri tulusid ja on vähe linnu, kes ei kasuta nii kergesti saavutatavat tulu.

Meie käsutada on vaid Tallinna täielik veetariif, milline toodud referaadis. Lõpptulemustest on näha et niisuguse tariifi juures veevärk ei anna tulu. Linnavolikogu asus seisukohale, et filtrite ehitamisega vee omahind tõusis ja tõsteti ka tariife ning see on volikogu arvamus järgi jõudnud piirini, millest kohalikkude olude järgi üle astuda pole võimalik. Seepärast oleks eriline lisa linna üldtulude kasuks elanikkudele koormavaks.

Nii siis, tariifide normide võrdlus ei anna küllaldast alust üldiste järelduste tegemiseks ja normide piirid võib määrata ainult kõiki kohalikke olusid arvestades.

VI. Töölisküsimus.

Töölisküsimus linna ettevõtetes erineb mõneti üldisest töölisküsimusest. Tähtsam erinevus peitub selles et linnade ettevõteted ei allu sel määral konjunkturi kõikumustele nagu eraettevõteted, kus kriisid on perioodilised, mis tunduvalt puudutab töölisi. Kuigi mõnikord ka linna ettevõtetes on kriise ette tulnud, siis need on juhuslikud ja olenevad kohalikkudest oludest. Seepärast on tööliste teenistus parem ja nende seisukord neis palju kindlam kui erakapitali teenistuses.

Andes töölisele rea paremusi, linna-

ettevõteted peavad esitama töölisele ka kõrgemaid nõudmisi. Hea töölispersonaali komplekteerimisel on suur tähtsus ettevõtte korralikuks teotsemiseks.

Lätis ja Eestis töölise olukord on enamvähem võrdne. Haiguse puhul nad on kindlustatud abiga haigekassade poolt, on olemas kindlustus õnnetujuhtumite vastu, mida Lätis teostatakse erilises kesk-kindlustusseltsis, kuna Eestis — Ühis-tegeliste ja Omavalitsuste Ettevõtete Töölise Kindlustuseühingus. Erinevad töölised vaid pensioni suhtes. Lätis on olemas erilised pensionikassad ametnikkudele ja töölisele 4-as linnas — Riias, Liibavis, Miitavis ja Vönnus ja veel peale selle viiendas linnas — Dvinskis — on kassa asutamisel. Nii siis võib lugeda seda küsimust enamvähem lahendatuks Läti suuremates linnades, kus suuremal arvul ettevõtteid ja töölisi. Lahtine on aga see küsimus väiksemates ja keskmistes linnades, kus seda veel pole puudutatud.

Eestis on ainult Tallinnas alalised töölisel üheõiguslikud ametnikkudega, kuid mitte pensionikassa kaudu, vaid tarvili-kud summad kaetakse linna eelarve erilistest summadest. Eesti Linnadeliidus on praegu käsil ühise üldise töölise pensionikassa asutamine kõikide linnade kohta. Suuremas osas linnas — keskmistes ja väikestes — otsustatakse pensioniküsimus igal üksikul juhul, arvestades konkreetsete asjaoludega. Kindlaid norme niisugustel juhtudel muidugi pole, rohkem arvestatakse traditsiooniga. Seepärast on võimalikud mitmesugused juhuslikkused ja maksetava pensioni normid kõiguvad tunduvalt.

Nii haigusekindlustus kui ka kindlustus õnnetujuhtumuste vastu on Lätis ja Eestis sunduslik eriseaduse põhjal, kuna pensioniküsimuse reguleerimine on jäetud Lätis ja Eestis omavalitsuste vabale äranägemisele.

Tööaeg on Lätis reguleeritud eriseadusega ja fikseeritud 8-tunniliseks, niisama ka Eestis.

Mis puutub palga kõrgust, siis siin on määravaks teguriks kohalikud olud. Väiksemates ja keskmistes linnades töölise palgad harva on kõrgemad kui eraettevõtetes. Teatava erandi moodustavad suuremad linnad — Riia ja Tallinn, — kus töölise palgad on keskmiselt 25% võrra kõrgemad kui eraettevõtetes. Üldiseid palga-tariifinorme, mis oleksid väljatöötatud kõikide linnade kohta, pole olemas

Lätis ega Eestis, samuti ei reguleerita palka perioodiliselt, arvestades elumaksu- muse indeksi kõikumustega. Lätis on Seimi komisjonis seaduseelnõu, mille üksikud variandid näevad ette linnade ettevõtete töölise palkade normeerimist riigiasutiste normide järgi. Kuid võttes arvesse, et Linnadeliit astus välja selle seaduseelnõu vastu, võib loota et selle teostamisest ei saa asja.

Töölise esindus on olemas vaid Ees- tis, kus suurtes ettevõtetes — üle 50. töö- lisega — on töölise vanemad, kes osutu- vad vahemeesteks töölise ja tehase juha- tuse vahel. See instituut on osutunud väga otstarbekohaseks. Ametnikkude ja töölise instituuti, mis teotseks nõuandva organina tehase administratsiooni juures, pole Lätis ega Eestis olemas. Kuid sel- lase kontakti alalhoidmine tehase admi- nistratsiooni ja töölisperonaali vahel, mis võimaldaks paremini ära kasutada vii- maste professionaaloskust, on küsimus mis väärib tähelepanu ja põhjalikumat tundmaõppimist.

Jättes kõrvale niisuguse kontakti de- taalküsimusi, on küllaldane, kui võtta ar- vesse, et sellase kontaktiga antakse töö- lisperonaalile võimalus vaadata endale mitte kui võitlevale poolele klassivõitluses, vaid kui kogukonna liikmeile, kes üldise olukorra parandamisele kaasa töötavad oma professionaaloskusega ja seega aita- vad toetada kogukonna edu ja progressi. See on seda tähtsam, et linnas monopool- sete ettevõtete töölisele ei võiks anda mingil tingimusel streigiõigust. Raske on kujutleda kõiki neid viletsusi ja ras- kusi, mis langeksid just laiematele elani- kukihtidele kui veevärgi, elektriijaama ja ka trammi töölised hakkaksid streikima. Streigi hädaohu ärahoidmine kindlusta- takse just niisuguse vastutusetunde ja teiste elanikukihtidega solidaarsuse tunde sisendamisega kes tunnevad endid ühise kogukonna liikmena ja et kogukonna kui terviku huvid peaksid kallid olema kõiki- dele klassidele ja kõikidele elanikugrup- pidele.

VII. Linnaomavalitsuse järjekorralised ülesanded.

Samuti kui pole olemas suuremaid praktilisi ja põhimõttelisi lahkuminekuid linnade seisukorras ettevõtete probleemi suhtes, nii on enam-vähem võrdsed ka nende korralised ülesanded selle ala edas- pidises arenemises.

Kiiresti arenev elu seab linnasid uute ülesannete ette ja püstitab uusi nõudmisi. Linnaomavalitsustel tuleb mõelda mitte ainult olemasolevate ettevõtete laiendami- sele, vaid arvestada uute ettevõtete asu- tamist kohaliku elu nõuete rahuldamiseks. Tähtsamaks küsimuseks, millest on huvi- tatud kõikide maade linnad, on kommu- naalkrediidi organiseerimine ja korral- dus, mille puudulikkus on olnud seni suu- rimaks takistuseks linnaomavalitsuste te- gevuse arenemises majanduslikul alal. Linnaomavalitsused on jõudnud veendu- musele et aluseta on oodata organiseeri- vat abi väljastpoolt; on tarvis omal käed külge panna, endal hoolitseda puudust- kõrvaldavate abinõude leidmise eest. Esi- menseks sammuks selles suunas on kom- munaalsete laenu-hoiukassade võrgu loo- mine, mille arenemisega ja omavalitsuse ellu sissejuurdumisega iseendast kerkib tarvidus kutsuda ellu nende kassade tege- vust koordineerivat asutist — kommunaal- keskpanka. Selle kava teostamine nõuab pikemat aega, kuid siiski see on tähtis samm edasi linnaomavalitsuste tegevuse kergendamiseks ja suurendamiseks ma- janduslikul alal ning eriti ettevõtete suhtes.

Industrialiseerimise arenemise kõik toob päevakorrale linna energeetika küsi- muse — elektriijaamade ja gaasivabrikute küsimuse. Kuigi teostatakse tervete riik- kide elektrifitseerimist — kui niisuguste kavade teostavus on üldse mõeldav lähe- mas tulevikus — siiski püsivad veel pike- mat aega linnaomavalitsuste tähtsamate küsimustena odava energia küsimus ja heakorra huvid, mis seotud nende ette- võtete ekspluateerimisega. Elektriijaama- de täiendamine, laiendamine ja ratsio- naalse ning otstarbekohase gaasitarvita- mise organiseerimine mõnes linnas ja elektriijaamade ehitamine teistes — nõuab veel rea aastate jooksul energiat ja jõudu.

Edasi, heakorra- ja tervishoiu-ise- loomuga ettevõtted — veevärk, kanali- satsioon, saunad, apteegid, liikimis- ja side-vahendid, tramm, autobusid ja tele- fon — kerkivad kõik päevakorrale lin- nade kultuurelu kiire arenemise taga- järjel.

Linnade kogemused ettevõtete alal on võrdlemisi suured ja nad on täiesti õi- gustanud linnade teotsemist majandusli- kul alal. Kahtlemata pole ka tulevikus mingit kaaluvat alust oletada edu taga-

siminekut. Samuti on selge et mida tulemusrikkam on see tegevus, seda enam peavad omavalitsused arvestama erakapitali pealetungiga, seda raskem on kaitseda kogukonna ja laiemate ringkondade objektiivseid huvisid. Linnaomavalitsuste edukaks tööks on tarvilik nende jõudude konsolideerimine, avaliku arvamise mobiliseerimine ja vastastikune moraalne toetus mitte ainult ühe riigi piirides, vaid ka rahvusvahelises ulatuses. Erilise tähtsuse aga omab nende maade koostöö, kus valitsevad enam-vähem ühesugused rahvamajanduslikud olud ja ühesugune ajalooline minevik — nagu Lätis, Leedus ja Eestis. Tihedas koostöös ja vastastikusel informatsioonis rikkalikkudest kogemustest peitub suurel määral linnaomavalitsuse tegevuse edukus üldse ja eriti majanduslikul alal.

Teesised.

I. MUNITSIPALISEERIMISE PIIRID.

1. Kogukonna majandus eeldab teatud piirides omavalitsuste autonoomiat. Mida laiem see on, seda edukamalt võib areneda majanduslik tegevus.

2. Tuleb muuta seaduseid, mis takistavad kohalikkude omavalitsuste majanduslikku tegevust. Omavalitsustele tuleb jätta laialine vabadus sel alal, kusjuures seda vabadust ei tule piirata ei ettevõtete liikidega ega tegevuspiirkonnaga. Omavalitsuste tegevuse reguleerijaks olgu vaid kogukonna huvid ja majanduslikud tegurid. Riigivalitsuse veto, kui erand, on mõeldav vaid rahanduslike ettevõtete suhtes juhtudel kus riigi huvid on puudutatud.

3. Arvestades sellega et administratiivpiirid ei haara kõiki linna resp. aleviga orgaaniliselt seotud maaalasi, siis see piir ei tohiks olla takistuseks ettevõtte tegevuse laiendamisel ka üle piiri, kusjuures omavalitsustele jäägu vabadus valida omavahelist kokkuleppe moodust.

4. Juhtudel kui omavalitsuse jõud on nõrk selleks et üksi asutada ja eksploateerida ettevõtet, millel aga on tähtsus mitmele omavalitsusele, siis on soovitatav jõudude koondamine, jättes kokkuleppe mooduse saavutamise asjasthuvitatud asutiste hoolde.

5. Ettevõtete liikide äramääramine, millised kuuluksid munitsipaliseerimisele, peab sündima olenevalt kohalikkudest oludest. Arvestades kogukonna esinduskogu

konstruktsiooniga ja mõjuga, tuleks meie oludes munitsipaliseerida esijoonel monopoolse iseloomuga heakorra ja ka sotsiaalpoliitilisi sihte taotlemaid ettevõtteid.

6. Munitsipaliseerimise arendamist, samuti ka üksikute ettevõtete laiendamist on otstarbekohane teostada kooskõlas linna majapidamise üldkavaga, mis välja-töötatud linna kui orgaanilise terviku arenemise suuna, iseloomu ja intensiivsuse uurimise põhjal.

II. KONTSESSIOON.

1. Pole võimalik kõigile suurtele ja väikestele linnadele vastuvõetava üldmäärusena kindlaks määrata kontsessiooni soovitatavust või mittesoovitatavust. Kas eelistada kontsessiooni- või munitsipatsiooni-süsteemi, oleneb eesjärjekorras üldistest oludest, milles teotseb teatud linna majandus ja sellest, missugune süsteem võimaldab kiiremini teostada kultuurilisi olemistingimusi ja kiirustab linna kui terviku järjekindlat arenemiskäiku.

2. Kontsessiooni andes, omavalitsus peab arvestama selle faktiga et kontsessioonäär on eesjärjekorras huvitatud ettevõtte tuluvusest ja seega on võimalikud eraisikute rikastumised laiade elanikukihtide elulisemate huvide arvel.

3. Mõõdapääsematuks tingimuseks peab kontsessioonilepingus olema ennetähtaegse väljaostu võimalus.

4. Ebaõnnestunud kogemused kontsessioonääridega Lätis, Leedus ja Eestis, mis eesjärjekorras tingitud sellest et kontsessioonilepingu sõlmimisel ei arvestatud tarvilisel määral kiiresti komplitseeruva ja areneva linna majanduselu arenemise kiiruse intensiivsust, millest omavalitsuse huvid aga kannatavad, seda enam et väljaostutingimused nähakse ette rasked, — nõuavad kõige valjemat ettevaatust kontsessiooni andmisel ja tingivad eelistada, eriti suuremates linnades, munitsipalsüsteemi. Seepärast, linnadeliitide vaheline vastastikune informatsioon kogemustest kontsessioonide alal omab erilise tähtsuse.

III. ETTEVÕTETE VALITSEMISE VORM.

1. Mida tihedam on side teatud ettevõtetel sotsiaalpoliitiliste sihtidega, seda lähemal linna omavalitsusele peab seisma ettevõtte valitsus.

2. Ärilise iseloomuga ettevõtete valitsus, kus eesjärjekorras nõutakse kiiret

otsustamist, peab rajanema autonoomsele alusele.

3. Ekspluateerida ettevõtteid erakapitali osavõtuga aktsiaseltsidena või segaseltsina võib ainult seal, kus kohalikud olud sunnivad selleks. Samuti olenegu kohalikkudest oludest ka puht-omavalitsuste ettevõtete asutamine aktsiaseltsidena.

IV. MUNITSIPALISEERIMISE FINANATSKÜLG.

1. Ekspluateerimise alusteks ja sihtideks peavad üldreeglina olema linna, kui komplitseeritud sotsiaalse organismi arenemise objektiivsed huvid. Rahalised taotlused peavad omama teisejärgulise tähtsuse.

2. Uute ettevõtete asutamist on üldreeglina tarvilik teostada laenude summadega, lubades ainult ülemineku ajajärkuldel finantseerida neid ka jooksvatest eelarvetuludest, kuid mitte koormates eelarvet.

3. Keskmistel ja väikestel linnadel on väga raske esineda rahvusvahelisel rahaturul. Seepärast on soovitatav laenu- ja tegemine ühiselt Linnadeliidu kaasabil.

4. Kodumaa rahaturu eduka arendamise huvides ja era-ettevõtete spekulatiivsete katsete paraliiseerimiseks on soovitatav organiseerida omavalitsuste pankade ja laenu- ning hoiukassade võrku, kelle tegevus koordineeruks vastavas keskpangas.

5. Riigivõim peab looma omavalitsustele vastavates riigiasutistes lühi- ja pikaajase krediidi võimaluse.

6. Omavalitsuste monopoli-iseloomuga

ettevõtteid ei tule koormata maksudega ja lõivudega riigi heaks.

7. Ettevõtete tulude piiramine seadustega pole otstarbekohane. Finants-tulemuste kindlaksmääramine tuleb anda täielikult omavalitsuste äranägemisesse.

V. TARIIFIPOLITIKA.

1. Ettevõtete tariifinormide kindlaksmääramine peab eranditult olenema omavalitsusest.

2. Omavalitsuste ettevõtete tariifipoliitika tuleb kindlaks määrata vastavalt ekspluateerimiseks ülesseatud sihtidele ja koordineerida linna majanduse arendamise üldkavaga.

3. Monopoli-ettevõtete tariifidega ei pea taoteldama ülemääraliste kasude saamise sihte, et ettevõtete ekspluateerimine ei muutuks varjatud kaudseks maksustamiseks.

VI. TÖÖJÕUKÜSIMUS.

1. Et ettevõtte edukaks töötamiseks on üheks tähtsamaks tingimuseks hea tööpere personaali komplektimine, siis puht praktilis-kasulikkudest vaatekohtadest on möödapääsematu võtta tarvitusele abinõusid sellase personaali hoidmiseks omavalitsuste teenistuses, kindlustades tööjõudusid haigusejuhtumuste (haigekassad), õnnetujuhtumuste (kindlustamine) ja vanaduse vastu (pension).

2. Tuleb luua erilist sidet ettevõtete juhatuse ja personaali vahel, et oleks võimalik otstarbekohaselt ja täielikumalt ära kasutada tööjõu professionaal-kogemusi ettevõtete tehnilise ja majandusliku ekspluateerimise täiustamisel.

Narva osa Hansa kaubanduses Venemaaga.

Narva linna arhivaar mag. A. Soom.

Euroopa rahvaste kaubanduse ajaloos kuni uute mereteede ja maailmajagude leiutamiseni, s. t. kuni keskaja lõpuni, on suur tähtsus kahel Atlandi okeani osal — Vahemerel ja Läänemerel. Vahemere kaudu pääseti ühendusse Ida- ja Lõuna-Aasia rahvastega. Tulutoov eksootiliste maade kaubandus käis siin Itaalia linnade, peamiselt Veneetsia kaudu. Teine tee mida on palju tarvitatud ühenduse pidamiseks idarahvastega, kelle hulka loeti sel ajal ka Venemaad, oli Läänemeri. Siit kaudu kau-

beldi toorainete poolest rikka Venemaaga ja üle selle koguni Aasia rahvastega. Nagu Vahemerelgi, koondus Läänemerel kaubandus varemil aegadel üksikute majandusgruppide kätte, kes püüdsid säilitada seda aastasajandite kestel ainuüksi oma monopolina. Kuni 13. sajandi keskpaigani olid siin, võiks öelda, monopolistideks Ojamaa ümber koondunud Skandinaavia ja Saksa kaupmehed. Vähe hiljemini Saksa Hansa, Lüübekiga eesotsas, luges Läänemere kaubandust oma monopoliks.

Läänemere kaubandusloo vaatlusel autorit huvitas Hansa kaubandus ainult niipalju, kui see on ühenduses Narvaga. Et selle linna osa Läänemere kaubanduses piirdus peamiselt vahetalitajana Hansa ja Venemaa vahel ja Narval, ehkki ise mitte hansalinn, olid Saksa Hansaga alalised suhted, on siiski tarvilik pidada vähe silmas ka üldist Hansa Vene kaubanduse arengut selle erifaasides. Et Narva kesk-aegne linnaarhiiv on hävinenud, tuleks uurijal, kes tahaks selle küsimuse üle edaspidi põhjalikumaid andmeid saada, tutvuda endiste hansalinnade arhiividega. Käesoleva ülevaate koostamisel on kasutatud peamiselt prof. dr. Leopold Karl Goetzi 1922. a. Lüübekis ilmunud väga põhjalikku uurimust: „Deutsch-Russische Handelsgeschichte des Mittelalters“. Selle kõrval on vaadatud läbi ka kaks Narva linnaarhiivis leiduvat ürikut ja mõned vene ajaloolaste tööd.

Saksa kaubandusest Venemaal on teateid juba 11. sajandist, kuid kuulus kaubaühing Hansa ise tekkis alles 13. sajandi keskel. Selle alguseks mõned ajaloolased loevad 1256. a., mil Vendi linnad: Lüübek, Hamburg, Lüneburg, Wismar, Rostok ja Stralsund pidasid Wismaris koosolekut. Tähtis aastaarv on Hansa ajaloos ka 1280, mil Lüübek sõlmis Visbi linnaga 10 aasta peale liidulepingu ja sellega Visbi nagu andis oma käest ära initsiatiivi kaubanduses Venemaaga. Selle liiduga ühines 1282. a. Riia linn ja 1283. a. Tallinn. Tartu juureastumise aeg ei ole teada, kuid näib et tema ühinemine sündis enne Tallinna liitumist Hansaga. Hansa õitseajal oli Hansa kaubaühingus üle 70 kaubalinna. Peale suuremate Eesti-Liivimaa linnade kuulusid Hansa liitu ka rida sinseid väikelinnu nagu: Pärnu, Võnnu, Volmari, Goldingen, Vindavi, Viljandi, Lemsalu ja Kokenhusen. Narva ei ole aga kunagi Hansa liige olnud.

Kõigi Läänemere kaudu kauplejate sihiks oli Novgorod. Oma majandusliku ja poliitilise tähtsuse pärast nimetati teda ka Suur-Novgorodiks. Siin kujunes välja osalt Lääne-Euroopa vabalinnu meeletuletav linnriik, vaatamata valitavale vürstile, kujutades endast vabariiki kodanike poliitiliste õigustega ja rahvakoosoleku n. n. vjetšega. Lääne-Euroopa ja Venemaa vahelises kaubanduses Novgorod evis sel ajal ainuvalitseva seisukoha, eriti peale selle kui vana kaubatee Dnjeprit mööda jäi tarvitusele ära ja endine Vene tsentrum Kiiev

1240. a. tatarlaste poolt hävitati.

Kuni Novgorodi kaubakontori sulgemiseni Moskva suurvürsti Ivan III poolt 1494. a. Novgorodi kaubandus oli koondunud peamiselt Saksa Hansa kätte. Evides tugeva seisukoha Novgorodis, Hansa kaupmeestel oli võimalik suruda teisi Lääne-Euroopa kaupmehi kõrvale. Hansale tunduvalt soodsaks osutus asjaolu, et Eesti- ja Liivimaa olid vallutatud sakslaste poolt, kes Hansat igapidi soodustasid. Käisid ju tähtsamad kaubateedki hiljem üle Eesti- ja Liivimaa. Seda võib panna tähele eriti pärast seda, kui rootslased tegid ebakindlaks Hansa vana kaubatee Soomest üle Neva, Ladoga ja Volhovi.

Kõige tähtsamaks osutus kaubatee, mis algas Tallinna sadamast ja viis üle Narva Novgorodi. Sedamööda kuidas tõusis liiklemine sellel kaubateel, tõusis ka Tallinna kõrval piirilinna Narva tähtsus. Siin asus tähtis laoplat, kus kaubad kas anti otsekohe vene kaupmeestele üle, kes sel ajal suurel arvul külastasid Eesti-Liivimaa linnu, eriti Narvat, või maanteed tulnud kaubad laoti laevadele või ümberpöörduvalt. Narva ei olnud mitte ainult vahejaam, vaid ka sõlmepunkt, kust harunesid paljud kaubateed. Novgorodi võis siit pääseda kas 1) üle Peipsi ja Pihkva, või 2) maanteed kuni Luuga jõeni, sealt edasi esmalt Luuga jõge pidi ja lõpuks maad mööda, või 3) maanteed üle Vadjamaa, 4) maad pidi Neva jõesuhu. Novgorodist ja Pihkvast tulles võis siit samuti pääseda Tallinna, Tartu ja Riiga. Koguni oli siit kaudu peetud ühendust Tartu ja Viiburi vahel.

Eesti-Liivimaa kaubalinnade tekkimist peame dateerima 13. sajandiga. Riia asutati a. 1201, Tallinn — taanlaste poolt 1219. a. Narva on tekkinud pool sajandit hiljem. Nagu Dr. P. Johansen mainib oma kirjutises Ajaloolises Ajakirjas Nr. 3 — 1928., oli Narva 1240. aasta paiku veel Eesti küla 8 adramaa maaga ja kuulus Taani kuningale. Aastal 1255 esinesid kaks Virumaa vasalli: Dietrich v. Kievel ja Otto v. Liineburg plaaniga kristianiseerida naabruses asuv Vadjamaa ja liita see Virumaa külge. Järgmisel s. o. 1256. a. ehtasid nad rootslaste ja soomlaste kaasabil küla kõrvale Linnuse. 1294. a. kordas Dietrich Kieveli poeg Otto isa plaane vallutada Vadjamaad ja ehtas Narva vastu teise linnuse, mis aga peatselt hävitati venelaste poolt. Et juba varemalt teostus

siit kaudu kauplemine Venemaaga, kasvas linn linnuse varjus ruttu ja sai arvatavasti juba 1302. a. Taani kuningalt Tallinna (s. o. Lüübeki) õiguse. Tallinn sai Narvale apellatsiooninstanttsiks, nagu Tallinnale oli seda Lüübek.

Eesti-Liivimaa linnadest oli Narva teatud määral erinevas seisukorras. Ehkki ise mitte Hansa kaubaühingusse kuuluv, oli temal ometi tähtis seisukoht Hansa-Vene kaubanduses. Kõige pealt sellepärast, et ta asus Vene piiril ja oli Novgorodile kõige lähemal. Teiseks viisid siit mööda mitmed kaubateed. Kõigi nende omaduste tõttu Narva oli nii Vene kui Hansa kaupmeeste tähtsaks lao-, ümberlaadimise ja vahetalituse-kohaks. Ja kuna Vene kaupmehed peale Ojamaa kaubanduse õitseaja enam ei avaldanud kalduvust meresõiduks, nad külastasid seda rohkem Eesti-Liivimaa linnu: Tartut, Tallinna, Riiga ja eriti Narva. Vene kaupmeestest kõige sagedamini esinesid siin novgorodlased ja nende järel pihkvalased. Õige sagedad on teated, et Narvas asub väga palju Hansa või Vene kaupu.

Vahejaama ülesande kõrval Narva sai ka tähtsaks rajakauplemise kohaks. Venelastega kauplesid siin nii narvalased ise kui Eesti-Liivimaa ja kaugemadki hansalinnad. Alalised suhted olid narvalastel kauplemise alal tallinnlastega. Rajakaubandus arenes Narvas iseäranis neil aegadel, kui Hansa kaubandus novgorodlastega katkestati juhtunud tülide tagajärjel, mida juhtus õige sageli. Siis Narva kasutas soodsat olukorda ja täitis hansalinnade asemel Vene tarvidusi. Salakaubandus arenes sellistel juhustel peale Narva veel Viiburi j. t. Soomemaa linnade kaudu. Nii siis juhtus sageli, et Hansa kaubaühing kuulutas ühes Novgorodi ja Pihkvaga kauplemiskeelu ka Narva ja Viiburi vastu. Kõigil Hansa kaupmeestel oli siis keelatud kaubelda nende linnadega.

Narva seisukord oli õieti kahe otsaga. Ta ei kuulunud Hansa ühingusse, kuid evis kauplemise õiguse Brügges, kus asus tähtsamaid Hansa kontoreid. See oli Narva kaupmeeste oma teha, kas ühineda Hansa poolt väljakuulutatud kauplemiskeeluga või mitte. Tuli küllalt ette juhuiseid, kus üksikud hansalinnadki ei jälginud väga valjult hansapäevade otsuseid ja kauplesid venelastega salaja mittehansa linnade — Narva ja Viiburi kaudu. Hansa kaupmehed, muuseas Lüübeklasedki, müüsid narvalastele tavalist „vene“ kaupu

palja lubaduse vastu, seda mitte venelastele vaid tallinnlastele müüa. Oli loomulik, et narvalased alati lubadusest kinni ei pidanud. Selle tagajärjena olid Hansa kaupmeeste kaebused Narva peale sala-kauplemise üle alalised. Eriti kaebas Tallinn sellise „lubamatu“ konkurentsi pärast. Nii näiteks kaebas Tallinn Lüübekis peale Novgorodi Hansa kontori sulgemist 1494. a., et Narva kiskuvat oma kätte kogu vene kaubanduse. Narva krediiti hansalinnade juures rikkus eriti Narva kahepaiksus. Pea tunnustas ta end solidaarseks Hansa politikaga, pea deklareeris, et ta ei ole kohustatud Hansapäevade otsuseid jälgima. Narva linnal oli Liivi ordu näol teatud kindel seljatagune ja ta ei hoolinud palju Hansa ähvardustest.

Põhjalikku ülevaadet keskaegse Narva linna kaubanduse üle oleks raske saada allikmaterjali puudulikkuse tõttu, sest teame, et Narva keskaegne arhiiv on hävinenud. Peame leppima vaid üksikmomentide vaatlusega, mis tulevad esile ühenduses Hansa kaubandusega. Siingi toetume peamiselt Goetzi uurimusele.

Taani ajast, s. t. kuni 1346. aastani, on teated Narva kaubanduse kohta õieti kehvad. Kuuleme vaid, et eestlaste Jüriöö mässu ajal a. 1343 võttis Taani Tallinna pealik teiselpool Narva jõge s. o. Venemaal Lüübeki, Visbi ja Tartu kaupmehed kinni ja vangistas ettekäändel, et nad olevat reisinud „lubamata teed pidi“. Millist teed kaupmehed tarvitasid ei ole täpselt teada ja samuti, miks tundsid end taani võimud olema kohustatud valvama n. n. „lubamatu“ kaubateede tarvitamise üle. Vististe riivas võõraste kaupmeeste tegevus teiselpool Narva jõge kohapäälseid, võimalik, et Tallinna ja Narva kaubanduslikke huve.

1346. a. müüis Taani kuningas Valdemar IV Eestimaa ühes Narva linnaga Preisi ordu suurmeistrile, kes selle järgmisel aastal andis üle Liivi ordule. Enne aga kinnitas kuningas Narva linnale 1345. a. Tallinna (Lüübeki) õiguse. Sama privileeg (vt. Corpus privilegiorum Narvensium Nr. 1) sisaldab määrusi ka kauplemise kohta. Kodanikel oli keelatud kaubelda „üle selle vee, mida kutsutakse „Lauke“. See võivat sündida ainult linnuse ja linna nõusolekul“. Arvatavasti on Lauke all mõeldud lähedal asuv Luuga jõgi, mille piirkonda narvalased lugesid oma kaubandusalaks ja mille üle nad hiljem tallinnlastega tülis olid. 1429. a. näi-

teks palus Narva linn Tallinna oma kodanikel Luuga jõel kauplemist ära keelata. Tallinn aga vastas, et kauplemine olevat tallinnlastel vaba maal ja vetel kuni Novgorodoni, seega ka Luuga jõel ja palus Narva foogti seal tallinnlasi mitte takistada.

Arvatavasti oli Narva linn sel ajal ilma kaitsemüürita, sest muidu ei oleks Pihkva venelased saanud 1341. a. Lihavõtte nädala esmaspäeval messi ajal tungida salaja linna, seda põletada ja rüüstata. Uue venelaste retke kartusel anti kodanikele, kelle majad venelaste poolt hävitatud, 1345. a. pirivileegi läbi luba omi maju ja ehitusi eellinnusesse üle viia ja seal kauplusi, maju ja teisi ehitusi üles ehitada. Veel 25 a. hiljem ei pakkunud Narva oma kaupmeestele küllalt kindlat asukohta. Nii põletati Narva linn venelaste poolt 1367. a. uuesti maha. Nüüd pidasid ordu võimud tarvilikuks kindlustada linna. Selleks tehti, nagu näha 1381. ja 1390. a. ürikuist, Põltsamaa foogtile Hinrik van Oldendorpile ülesandeks (Johansen, Ajal. Ajak. Nr. 3 — 1928) viia linn üle eellinnusesse. Nähtavasti see siiski jäi teostamata. Kihelkonnakiriku kui keskuse ümber rühmitati sirgjoonelised ja täisnurga all tänavliinid. Jäeti maha vanalinn, mis Dr. Johanseni arvamise järgi kujundas endast tuumikasula endise külanäe ja on võinud asuda vanalinnast põhjapool.

Novgorodi ja Liivi ordu vaheline sõjaseisukord 1367. a. tõi suuri korratusi ka Novgorodi kaubandusse. Saksa kaupmehed arreteeriti Novgorodis, vene omad — Eesti-Liivimaal. Nüüd pani ordu maksma kauplemiskeelu. Hansa allus sellele, kuid ei suudetud ometi sulgeda salakaubandust. Lüübek kaebas ordumeistrile, et ordu kaupmehed ja liivimaalased jätkavat oma kauplemist Viiburis, Narvas ja Neva jõel, toetades tarvete juurevooluga vaenlast. Sellised kauplemise takistused esinesid alatasa. Kogu Hansa — Novgorodi kauplemise aja kestel kuni 15. sajandi lõpuni oli vististe hoopis vähe aastaid, mil kauplemine teostus takistamatult. Pea oli Novgorod sõjas oma rajanaabrite Liivi ordu ja Rootsiga, millisel ajal kauplemine oli seotud suure riisikoga, pea kimbutati Eesti-Liivimaal mõnda vene kaupmeest või ümberpöördult — Hansa kaupmeest Novgorodis või teel sinna, mis tõi kaasa vägivaldsete abinõude tarvitusele võtmise vastaspoolel. Tavaliseks mõjuavalduseabinõuks olid kauplemiskeelud, mis kuulutati välja kas Novgorodis või Hansa poolt. Jääb nagu arusaamatuks, kuidas nii suurejooneline kauplemine oli selliste olude juures üldse võimalik. Ja kui Hansa allikais näeme mainitavat Narvat, siis on seal esinevad teated peamiselt ühenduses kauplemiskeeldudega, mille rikkumist kõige pealt võis oodata siit. (Järgneb.)

Stenograafia kui kantseleitöö moodne ratsionaliseerimise vahend.

Tartu stenograafia klubi esimees, Tartu linnakoolivalitsuse ametnik M. Lubi.¹⁾

Mul on meeldivaks ülesandeks puudutada küsimust, mida elu ise on tõstnud esile. Peab kurbusega mõnna, et viimasel poolsajandil, millal nii mitmeski küsimuses oleme suutnud sammu pidada eluga ning kultuuri arenguga, ei ole me stenograafiat kui üht tähtsamat arendamisvahendit suutnud rakendada kuigi laiaulatuseliselt tegelikus elus.

Et me aga selles suhtes poolsajandit tagasi teisile kultuurrahvaile seisime *tunduvalt ligemal*, selle tõenduseks lubatagu siinkohal tsiteerida Tartu tuntud köstri Juhan Kurrik'u 1882 ilmunud „Steno-

graafia õpetuse“ eeskõnet. Raamat ilmus Eesti Kirjameeste Seltsi kirjastusel, kuna kivitriikk on valmistatud Viinis Zölleri trükikojas. Oma eeskõnes ei leia Kurrik sugugi vajaliseks eriti alla kriipsutama hakata stenograafia tähtsust, vaid usub, et selle praktilist väärtust peaks tuntama selletagi. Ta kirjutab: Stenograafia (Greeka-keeli stenos: kitsas, grafein: kirjutama) on lühendatud kiri; selle kirja tarvis ei lõpe enam ruumi ega aega kui päriskirja ruumi ning aja viies ehk kuues jagu. Osav stenograafia võib sellepärast kõik, mis ta kuuleb lugema ehk rääkima,

¹⁾ Kõne, peetud linnade ja alevite sekretäride, statistikute ja perekonnaseisumetnikkude päeval Tartus, 17. oktoobril 1931.

sõna-sõnalt üles tähendada. Eesti stenograafia, minule kauase juurdlemise järele Jumala abiga kokku seadida õnneks läinud, on kätte õppida ja käsitada iseäranis kerge, sest eesti keele loomus on, nagu õppija saab märkama, väga kaunis ja lihtkorriline. — Minu stenograafia on niisama selge lugeda kui päris kiri, ehk veel selgem, sest silmal on siin hoopis vähem jooni ja joonekesi ära vaadata, sõna kirjalik kuju on lihtsam; ühtlasi on aga ometi kõik healed, millest sõna on kokku pandud, kirjas ära tähendatud.

Nii kirjutas meie tollekordne aktiivne seltskonnategelane, kes oma sõnade tõestuseks harrastas ise väga laialt kiirkirja. Ta on stenograafinud peaaegu kõik tähtsamad kõned ja õige palju õpetajate jutlusi. Alati ning kõikjal kandis ta kaasas pisikest plokki, nagu tänapäeval teeb seda vaid veendunud stenograaf, kuhu ta vähegi sobival juhtumil märkis üles sõna-sõnalt kõik, mille leidis olevat väärilise jäädvustamiseks.

Ma ei tahaks siin lugupeetavate kuulajate kannatust panna kaalule stenograafia arenemise ajalooliste andmete loendamiseks. Märjiksivad vaid niipalju, et juba 4 sajandit e. Kr. rakendati Ateenariigis kiirkirja kultuuri teenistusse. Sellest on meie ajani säilinud marmortahvel stenograafia õpikuna, mis oli püstitatud tol ajal Akropolisel. Ladinakeelse stenograafia leiutajana loetakse Cicero' vabastatud orja ning sõpra Markus Tullius Tiro't, kelle süsteem sisaldas 13.000 märki sõna- ja silplühendeina. See süsteem oli tarvitusel Senatis ning tungis isegi kohtu- ja kooli, kus oli tarvitusel kuni keskaja lõpuni — muidugi märkide arvu suurenedes — Tironi nootide nime all.

Seal kaotas ladina keel oma monopolioiguse ja igas riigis hakkas ametlikuks keeleks muutuma oma rahva keel. See pärast tekkis vajadus erikeelte stenograafiliste süsteemide järele. Esimesena ilmus arst Bright'i sulest Inglise kuninganna Elisabeth'ile pühendatud inglise keele kiirkirja õpik. 1602 koostas inglane John Wills moodsa häälikstenograafia geomeetrilise süsteemi. Tänapäevani on inglise keelt kõnelevais mais õige laialt tarvitusel geomeetriline süsteem Pitmani süsteemina ja prantsuse keele jaoks Duploye' süsteemi nime all. Saksakeelne stenograafia oli alguses väga ligidane geomeetrilisele süsteemile — koostatud Mosgeil'i ja Horstigi poolt 1797/98.

Geomeetriline süsteem aga ei võimalda oma keerukate märgikeste (geomeetriliste kujude osad: ringid, kaared, punktid, kolmnurgad jne.) tõttu saavutada meie päevil vajatavat kiirust ega pole nii kergesti loetavad. Sääil ilmus 1834 Müncheni kodaniku Franz Xaver Gabelsberger'i stenograafia süsteem, mis koostus meie tavalise kirja märkide osakesist ning mille kirjutamise tehnika oli väga sarnane hariliku kirja omale. Säärast süsteemi nimetame graafiliseks süsteemiks. Nii osutub Gabelsberger moodsa stenograafia isaks. Tema kiri oli väga kohane parlamendikirjaks oma hästi läbimõeldud lühendite tõttu. Sellest ajast pihta on Gabelsberger'i süsteemi alusena kasutades täiendanud ning muutnud Saksamaal Wilhelm Stolze (1841), Merkes (1880), Ferdinand Schrey (1887). Pärastpoole 1897 kongress Berliinis kiitis heaks neist süsteemest koostatud ühissüsteemi, mida hakati nimetama Stolze' ja Schrey' koolide järgi „Stolze-Schrey“ süsteemiks.

Meil kodumaal põhnud enne Kurrik'u süsteemi ilmumist (1882) üldse mingit eestikeelset süsteemi olemas. Vene keelele kohandatud Stolze-Schrey' süsteem oli siiski väikesel määral tarvitusel mõnes keskkoolis. Kurrik andis küll oma Stenograafia õpetust välja kolmes trükis, — viimane a. 1910, kuid pole kuigi palju kuulda olnud selle süsteemi oskajaist. Juhatusin muu seas kokku ühe vana maamehega rongis 8 aastat tagasi, kes nähes mu märkmikku hakkas pajatama, et temagi tarvitab oma koduses elus igalpool kiirkirja, olevat nii mõnus märkida kõik üles; oma majapidamise sissetulekud ja väljaminekud, mõningad kavatsused, päeva- raamatusse mälestisi jne. — ei kulu kuigi palju aega ega võta palju paberit, kuid mis kõige tähtsam — teised ei oska lugeda, on täieline saladus.

Ent Kurrik'u katse vaibus ilma suu- remat hulka kiirkirja oskusele avitamata.

Eesti iseseisvuse tekkimisega ja eesti keele saamisega riigikeeleks muutus mõõdapääsmatuks vajaduseks koostada eesti keelele kohane kiirkirja süsteem, mis la- seb end kasulikult rakendada esmajoones riigikogu koosolekute stenograafimisel.

1921 töötaski Alfred Kivikink Stolze-Schrey' süsteemi eesti keele jaoks ümber, ning Tartu NMKÜ kirjastusel sai see tilluke raamatuke asjasthuvitatuile kättesaadavaks. Raamat ise oli tehniliselt täiesti ebaõnnestunud, kuid uue tõuke an-

dis ta kiirkirja arenemisele siiski. Nii avati samal aastal Tartu NMKÜ juures stenograafia kursused, mis keetsid kaunis suure osavõtjate arvuga kuni möödunud talveni, millal Tartu Rahvaülikool võttis kursuste korraldamise oma ülesandeks. Nii võib Tartut pidada eestikeelse kiirkirja sünnikohaks. Samuti oli Tartu see, kes andis esimesed Riigikogu stenograafid, — nimelt 6 esimest kursuslast suutsid endid viia aastase pingutuse järele nii kaugele, et nad pääsesid Riigikokku. Vahepääl on kiirkirja Tartus teinud siiski tunduvald edusamme, eriti palju arenes ta Tartu NMKÜ juures asutatud Stenograafia Klubi liikmete hoolsal kaastegevusel. Tallinnaski on Riigikogu stenograafid püüdnud seda süsteemi ikka enam ja enam täiendada ning kohendada kõlvuliseks parlamendis tarvitamiseks.

Tänapäev on arusaamine kiirkirja tähtsusest siiski tähelepanuvääriv. Nii on rakendunud stenograafia pääle Riigikogu veel mitmeski teises asutises. Tartu linnavolikogu jäädvustab oma koosolekul juba üle aasta, millel näivad olevat ka oma kõrvalised positiivsed tulemused, nimelt olla märgata vähem ülearuste ning mõtlematute sõnade tegemist ja rohkem kainet kaalumist. „Postimehe“ toimetuses töötab praegu 2 stenograafi telefonogrammide vastuvõtmisel. Mõningad ülikooli professorid on kasustanud kiirkirja oma loengute stenograafialaskmise kaudu. Ülikool ise on lasknud jäädvustada mitmedki aktusil peetud kõned — nii aastapäeval juba mitmendat aastat kui ka muil tähtsamail puhkudel. K./S. „Eesti“ korraldas kevadel kogu ametkonnale kiirkirja kursuse, et kasustada seda kirjade kirjutamisel aja säästmiseks. Linnakoolivalitsus on paar aastat stenograafia abist tõsiselt lugu pidanud. Pääle selle on veel mõned kõnelejad, jutlustajad j. t. lasknud stenograafida oma ettekanded. Pole ehk ka huvituseta märkida, et Jaan Jaago' elulugu, mis ilmus paar aastat tagasi eriraamatuna, poleks ilma stenograafia abita. Nagu mõni kuu tagasi võis lugeda ajakirjandusest, on ka Põllutöoministerium hakanud nõudma uutelt ametnikelt masinakirja ja kiirkirja oskust. Erasteel olen kuulnud, et Tallinna linnapank eelistavat samuti kiirkirja oskajaid.

Stenograafiat õpetatakse enam-vähem kõigis kommerts- ja kaubanduskooles ning Tartu õhtuses gümnaasiumis ja rahvaülikoolis.

Ent üldiselt oleme stenograafia laialdatuselisesmas tarvitamises Lääne-Euroopast ja Ameerikast siiski väga palju maha jäänud. Nii näit. on Saksamaal ja Ungaris peaaegu igal nimekamal advokaadil oma stenotypist või stenograaf, kaupmehe masinakirjutaja on sageli ka stenograaf, teadusemees koostab oma loengud ja raamatud ikkagi stenograafi abil, kohtus on stenograafia hääks abiliseks, kooles kasutatakse stenograafiat kirjutamisvahendina ning üliõpilasedki võlgnevad suurelt osalt tänu stenograafiaale eksamite sooritamise puhul. Iseendastmõistetavalt peab aga iga ajakirjanik, eriti intervjuerija, valitsema kiirkirja, et ei satuks ajalehte intervjueritavate moonutatud ja vääristatud seletisi. Kontoreis ja kantseleides peab vähimalt masinakirjutaja olema ka tuttav stenograafiaga. Ja mitmel muulgi alal on kiirkirja kultuurseks vahendiks inimeste omavahelisel suhtlemisel.

Stenograafia suurest lugupeetavusest annab tunnistust seegi asjaolu, et näit. möödunud suvel Saksamaal peetud stenograafide kongressi, kus oli osavõtjaid 800 Saksast, Austriast ja välismaalt, tervitas pääle muude valitsuste esindajate ka riigipresident von Hindenburg, kus ta ütles muu seas järgmist: Tervitan südamekult Saksa Stenograafide Liitu tema päeva puhul Berliinis. Saksa stenograafid on oma ühtlustatud süsteemiga *saksa rahvale annud hää eeskuj* (minu sõr. M. L.) ja näidanud, et on täiesti võimalik oma isiklikke huve taandada kõrgemate sihtide saavutamiseks. Avaldan teile oma tunnustuse teie senise üldkasuliku töö eest ja soovin teie edaspidiseile nõupidamisile kui ka tööle hääd edu.

Et asuda kiirkirja praktilise väärtuse kalkuleerimisele, pole sugugi ülearune meenutada veel kord Kurrik'u ütlust oma raamatu eessõnas: „Selle kirja tarvis ei lõpe enam ruumi ega aega kui päriskirja ruumi ning aja viies ehk kuues jagu.“ Ja tõesti, kui võtta, et harilikus kirjas jõuab kiireim kirjutaja märkida paberile maksimaalselt 60 silpi minutis, s. o. iga sekund ühe silbi, kuna kiirkirjas on saavutatud võistlusil 400 silpi minutis, siis polnud Kurrik'u arvutus sugugi liiga optimistlik.

Võiks ehk väikesel määral huvipakkuv olla juba nimetatud saksa stenograafide kongressil korraldatud võistluskirjutuse mõningate neikade ehk üksikasjade kirjeldis. Mulle on kätte juhtunud väljalõik ühest Berliini ajalehest, kust loeme: Ste-

nograafiline võistluskirjutus, mis algas pühapäeva varahommikul, oli küll suurim võistlus, mis ialgi olnud. Mitte vähem kui 3.900 daami ja härrat kõigist Saksamaa osadest jagasid endid 15-sse Berliini kooli. Kirjutati kiirusklassides 120—400 silbini minutis. Kõrgeim 400-minutiline kiirus valmistas isegi direkteerimisel raskusi keele liigutustele. Selles klassis tuli võitjaks Heinrich Kierzek (Aachenist), kes võitis seega riigipresidenti auhinna... Kuldtäitesulepea omandas Joh. Pringsheim 340-silbilises klassis, kirjutusmasina said Ernst Haas (Würtzburgist), Martin Günther (Berliinist) ja Paul Knoop (Berliinist) 320 silbi eest, ühe reisi ja 100 marka teenisid Richard Käppel ja Bernhard Schallehn. Auhinnad annetasid nimekamad kaubanduslikud ja töönduslikud firmad. Õhtul oli pidulik kontsert stenograafele korraldatud avarais Philharmonie ruumes.

Tulles tagasi kiirkirja praktilise väärtuse manu, võib kahtlematult kinnitada, et säästes aega ja kirjutamisvahendeid, saab kiirkirja väärtust ümber hinnata isegi rahale. Nii kui arvata, et kantselei-ametniku töötund maksub umbes 50 senti ja kui ta ühe tunni stenograafib, säästes seega kallima ametniku või šeffi aega — kelle tund on vähemalt 1—2 kr. — kas või 3 tunni võrragi, toob ta kantseleile tulu (kui ta rohkem päevas ei stenograafi kui 1 tund) iga päev 3—6 krooni. Stenotypisti kui kvalifitseeritud tööjõu tund peaks loomulikult olema kallim, ütleme 1kr. (6 tundi à 1 kr. = 6 kr. tööpäev, võttes kuus 25 tööpäeva, tuleb ta kuupalk 150 kr.). Ka siis annaks ta kantseleile majanduslikku tulu. Kui ta stenograafib iga päev näit. šeffi, kelle tund on 2 kr., ühe tunni, seega säästes tema aega, mida ta kirjade kirjutamisel oleks pidanud kulutama selle asemel 4—5 tundi, jätab seega vabaks šeffile 3—4 tundi, — à 2 kr. = 6—8 kr., ise on aga tema 3 kr. päevas kallim harilikust masinakirjutajast. Kokku on kantselei siiski võitnud stenograafiaga 75 kr. kuus. See kalkulasioon on muidugi stenograafi täie koormatuse juures. Ütleme, et šeffil on dikteerida vaid pool tundi, säästes seega poolteist kuni 2 tundi — à 2 kr. = 3—4 kr. päevas. Säärasegi koormatise juures tuleb 150-kr. stenotypist kantseleile odavam harilikust 75-kr. masinakirjutajast.

Kui aga šeff või sekretär valitseb samuti setnograafiat, siis võib stenotypist steno-

graafimise tunni asemel olla kasulik kantselei muus töös. Seega suureneb kiirkirja väärtus veelgi ja võimaldab palju väiksema ametnikudearvuga sooritada sama töö — ja palju paremini. Sest stenograafia võimaldab mõtteid väljendada nii, nagu nad spontaanselt ilmuvad. Säärane mõte on aga alati loogilisem, kui kirjutamise aeglase tehnika kammitsate tõttu mitu korda uuesti alatud ning ümbermõeldud mõtteväljendis.

Kui nüüd kantselei šeff või asjaajaja või sekretär suudab oma nelja-viie-tunnist kirjade kirjutamist asendada 1-tunnilise direkteerimise või — veel parem — stenograafimisega, siis jääb tal 3—4 tundi aega nende kirjade koostamiseks vajaliste materjalide kogumisele ja publiku vastuvõtule. Eriti on see tähtis asutisil, kus on kiireiseloomulised kirjad või rahaga ning tähtpäevadega seotud asjatoimetised. Meie kantseleide personaal on tihtipeale väga närviline, sest publiku vastuvõtmine häirib nende kirjade koostamise küllatki rahulikku mõtlemisvõimalust nõudvat tööd. Kui aga ta koostab kõik kirjad ühe tunni jooksul, siis võib ta seda teha ajal, millal publik ei pääse kantseleiruumesse. Seega osutub kiirkiri ka närvesäilitavaks vahendiks ametnikele. Rahulik inimene suudab aga palju enam ning korralikumalt töötada. Ka arstabikulud vähenevad seetõttu, kuna närviliste inimeste organism on üldiselt haigusi vastuvõtlikum. Kõik see on aga kiirkirja sekundaarne tähtsus ning ei paista nii reljefselt kõrvalolevale silma.

Erilise väärtusega on aga stenograafia koosolekute protokollimisel, kus on tähtis mõnikord märkida asja käiku ja vaidlusi sõna-sõnalt, et vältida pärastisi eksiarvamusi ja arusaamatusi. Sääraseid koosolekuid on nüüdsel ajal, millal igalpool ähvardab esirinda kerkida poliitiline mõtlemisviis, õige palju: alates riigikoguga ja omavalitsuste volikogudega, haarates ühinguid ja seltse, — isegi ühistegelisi — on siirdunud politika lubamatul kombel viimasel ajal isegi õpetajakonda, kooli seinte vahele, nagu näitab äsjane Türi gümnaasiumi „streik“.

Kokkuvõttes korrakem veel lühidalt kiirkirja praktilist väärtust ning hellitagem lootust, et meilgi levib arusaamine sellest ning võetakse ligemal ajal tarvitusele laiemas ulatuses kui seni.

Hariliku kirja asendamine kiirkirjaga kultuurinimese elus on niisama vajaline

kui puuadra asendamine raudadraga ja veelgi rohkem — põllutöomasinatega.

Kiirkiri võimaldab meil märkida mõtteid kuni 400 silpi minutis, s. o. nii kiiresti, et vaevalt leidub inimest, kes suudab kõnelda kiiremini.

Kiirkiri säästab meie aega, mis moodsel ajal on rohkem kui raha, ei saa ju aega osta rahaga — kiirkirjaga võime siiski osta aega ja sellega ühtlasi säästa raha. Kiirkiri võimaldab avaldada mõtteid nii, nagu nad esinevad kõige loogilisemalt, ilma teoretiseerimiseta. Kiirkiri säästab isegi paberit, sest võtab ta ju palju vähem ruumi võrreldes harilikku kirjaga. Meie praeguste töö koormatuste juures kantseleides, kus koosseisud on tõmmatud viimse võimaluseni kokku, pole ilma kiirkirjata üldse võimalik töötada nii korralikult ja rabelemata. Me ei või ju salata, et meie kantseleidel on nii palju tööd, et kirjavadetused seisavad tihtipäälle mitmed päevad — kuigi vastust näeks meelsamini iga ametasuutise poole pöörduja juba järgmisel päeval. Koosolekute protokollimisel on kiirkiri erapooletuks õiglaseks abiliiks, mis võimaldab jäädvustada isegi koosolijate meeoleolu — vahelhüüete tabamisega — ning anda üldse tõetruu pildi koosoleku käigust. Seega väldib kiirkiri nii mõnigi kord suuremanki arusaamatused ja valestimõistmised.

Lõpuks on kiirkirjal veel see hää omadus, et iga stenograaf võib arendada seda individuaalseks ja tarvitada teda nii, et teised ei saa dešifreerida stenogrammi, seega võib tema abil märkida ka saladusi, mis vähemalt võõra silma alla kogemata puutudes ei tohiks keelepeksuks enneaegselt põhjust anda.

Kõiki neid hüvesid pakub meie praegune viimisteldud kiirkiri võrdlemisi väikese vaevaga. Kiirkirja äraõppimine kantseleides tarvitamiseks ei nõua rohkem tööd kui 25 tundi + kodune harjutamine iga päev vähemalt pool tundi. Kui on läbi võetud selleks vajaline materjal, siis tuleb harjutada iga päev veerand tundi, et ei ununeks näppudest musklimälu abil saavutatud kiirus. Kuid igal inimesel on päevas kirjutamist rohkem kui pool tundi, ja kui ta selle kirjutuse sooritab kõik stenograafias, siis ei olegi erilist harjutust sugugi vaja.

Avaldan lõppeks lootust, et mu tänane ettekanne on suutnud veidikenegi selgitada stenograafia tähtsust vaimliselt mõtlejate juures ja eriti meie kantseleides. Oleksin õnnelik, kui mu tänane ettekanne saaks pisikesekski tõukeks kiirkirja tarvituselevõtule meie intelligentsemas osas seltskonnas, oleme ju nii kaugele maha jäänud teisist kultuurrahvaist. Selleks jätkugu meil jõudu ja hääd tahtmist ning püüdu.

Oleme kindlasti astunud sammu edasi — ligemale teisile kultuurrahvaile, kui koosolek võtab vastu resolutsioonina järgmise tagasihoidliku ettepaneku:

Koosolek peab soovitatavaks, et linnavalitsuse ametkonnas rakendataks kiirkirja laiemas ulatuses kui seni. Selleks tuleks võimaldada asjasthuvitatud ametnikel kiirkirja õppimist — kas kursuste korraldamise teel maksuta või väikese tasu eest. — Samuti pooldab koosolek seisukohta, et omavalitsuste uute ametnike ametissevõtmisel tuleb eelistada kiirkirjaoskajaid ning hinnata neid enamkvalifitseerituina.

Kirjandusest.

Narva Statistika Aastaraamat 1931. I aastakäik. Linna Statistikabüroo väljaanne. Narva, 1931. M. Minis'e trükk, Narvas. 64 lk.

Seega on Narva Linna Statistikabüroo meie keskmistest kui ka vähematest linnadest esimesena jõudnud nii kaugele, et on hakanud oma statistilisi töid trükis avaldama. Raamat sisaldab 89 tabelit jaotatuna 15 eripeatükki. Ligemal kolmveerand tabelitest on Linna Statistikabüroo poolt läbi töötatud, kuna üleolev osa on avaldatud ilma ümbertöötamata nende asutiste

andmetena, kelle tegevust tabelid käsitavad.

Nagu ka eessõnas mainitakse, on tabelite koostamisel enamikus kasutatud Tallinna Linna Statistilises Aastaraamatus ja Riigi Statistika Keskbüroo väljannetes ilmunud tabelite vorme. Seetõttu on võimaldatud meie omavalitsuse statistika võrdlus nende kahe linna vahel, kelle andmed seni trükis ilmunud, ilma ümberkonstrueerimiseta, mida võrdluse hõlbustuse seisukohast tuleb tervitada. Paralleelkeelena on tarvitatud saksa keelt, mis eriti

Balti-mail on kergemini käsitatav kui prantsuse keel, kuna viimast tunduvalt vähem on hakatud tarvitama. Vastavalt viimasel ajal statistilistes väljaannetes ikka enam ja enam tarvitusele võetud põhimõttele kannab raamat ilmumisaasta numbrit ja sisaldab üksikasjalikke andmeid viimasena lõppenud kalendriaasta kohta, kuna finants- ja koolistatistika on toodud 1930./31. aruande- ja kooliaasta kohta. Kuigi raamat ilmub esimese aastakäiguna, toob ta siiski vanemate aastate võrdlusandmeid kohati kuni 12 aasta kohta, minnes üksikutel juhtudel isegi veel kaugemale. Nii tuuakse elanikkude arv ka 1897. aasta rahvalugemisest (tab. 3), kuna veevärgi kohta on andmeid toodud isegi 1876. aastast (tab. 57).

Andmeid on toodud järgmistelt aladelt: I. Linna asukoht ja maaala. II. Demograafia. III. Tervishoid. IV. Hoolekanne. V. Hädaabitööd. VI. Haridus. VII. Perekonnaseisumuudete kodanlik re-

gistreerimine. VIII. Heakord. IX. Linna ettevõtted. X. Kaubandus ja tööstus. XI. Liikimine ja liikimisvahendid. XII. Finantsstatistika. XIII. Tarbainete hinnad. XIV. Valimised. X. Tuletõrje. Tabelites leidub alasi käsitatuna, mida seni omavalitsuse statistika Eestis pole üldse käsitanud.

Raamat ilmus üheksandal kuul pärast eelarveaasta lõppu, mida esimese väljaande kohta tuleb lugeda kaunis varaseks.

Üldiselt tuleb raamat lugeda kaunis õnnestunuks ja tervitavaks meie niikuinii kehvast omavalitsuse statistikas. Nii kui kõigel inimlikul tegevusel on oma puudusi, nii leiab neid arvustaja silm ka kõnesolevas väljaandes, kuid need pole siiski kuigi olulised.

Raamatu on koostanud linna statistik R. Ulm linna abisekretäri M. Speek'i ja endise linna arhivaari Ed. Dieckhoff'i kaasabil.

H. V. Dahl.

Petseri linnavalitsuse sekretäri H. Pöder'il 10 aastat omavalitsuse tegevust.¹⁾

4. augustil s. a. möödus 10 aastat päevast, mil Hermann Pöder astus Petseri linnasekretäri ametisse.

H. Pöder sündis 12. oktoobril 1885. aastal Võrumaal, Vaabina vallas talupidaja pojana. Alghariduse sai Vaabina algkoolis ja Kraavi kihelkonnakoolis. Haridust täiendanud Černjajevi realgümnaasiumis VI kl. Varemalt teeninud Venemaal mitmes vürstimõisas valitsejana ja Kamenets-Podolski linnas aktsiisiametnikuna. H. Pöder on oma tööväljal võitnud laialdase lugupidamise. Otsekoheste töö kõrval tal on jätkunud aega agaralt kaasa

lüüa ka seltskondlikul tööpõllul, olles kauemat aega Petseri Eesti Laulu- ja Mängu- seltsi „Kalevi“ sekretäriks ning teotsetes mitmes teiseski organisatsioonis.

Petseri linnaomavalitsuse teenistuses ja ülesehitamise töös hra Pöder'il kahtlemata on küllalt suuri teeneid, ta on linnaomavalitsuse organiseerimise-töö alal palju ära teinud.

Olles tublimas meheas, julgeme loota lugupeetud juubilarilt veel palju põhjapanevat tööd, nii kutselises, kui ka seltskondlikus tegevuses.

¹⁾ Viibinud tehnilistel põhjustel.